

մէնէի կողմերը լազ կիները դարձ մը սկսած կամ լրացուցած ատեն ինչպէ՛նչանով կը կնքեն զայն: Արդ եթէ որ մը լազ բանասէր մը կիլէ և ստուգարանել սուգէ այդ երեւոյթը, որ սչ-խոյզմական է, ս՛բ արտի դիմէ, եթէ սչ՝ Հոմեմատական կրօնի, և հոն պիտի գանձ թէ այդ կարծեցեալ լազերը լազեր չեն՝ այլ իրամական կրօնի դարձող քրիստոնէ-կայ Հայեր և Յոյներ, որ մօտաւորապէս երկուքուկէս դար անցնելէ վերջ՝ տակուին կը պահեն այդ քրիստոնէական ինչպէս նաև նման սովորութիւններ, նոյն իսկ գերդատանի քրիստոնէայ անուաներ, և այլն:

Տրագիգոնցիք գեղջուկները, մալապկան-ները խաչ կը կոչն. և այդ պարզ «խարա» բառը Հայաստանի հին պատմութեան մէկ դրուագը կը պարուրէ իր մէջ: Ուրարտու (Արարատ) բնակող նախահայ ազգը ինչպէ՛ կամ ինչպէ՛ս կը կոչուէր: Երբ Հայերը Ն. Ք. մօտաւորապէս հօթը դար տաաջ Ուրարտու հասան, ինչպէ՛ս կը տակաւ քաշուեցան զէպի հիւսիսային արեւմուտք՝ Սև ծովու ափունքը: Սուսիցի մէջ դասուած թրքական արձանագրութիւն մը ցոյց կու տայ թէ մինչև ժ. գարուն սկիզբները

Լազիտան գաւառը ինչպէ՛ կը կոչուէր: Հնախօսութիւնը հոս օգնութեան կը հասնի: Ամեն անեղծուած արձանագրութիւն կամ սքանկիւն նոր լոյս կը սփռէ լեզուարանական միջին հարցերու վրայ: Բանի ըն-փինքները լեզու կլամ են այսօր՝ դուրս տալու իրենց դարաւոր գաղտնիքները, ան ալ շնորհիւ խորաթախանց մտաքերու հնախօսական հետախուզութեանց: Այ՛ն, շնորհիւ այդ գիտութեան՝ Հնախօսութեան՝ մենք այսօր աւելի լուս գիտենք Հայաստանի պատմութիւնը՝ քան մեր պատմահայրը՝ Մովսէս Խորենացի, և յաջորդ սերունդը անտարակայս պիտի գերազանցէ ներկան: Բանդի ժողովրդական բանահիւսութիւնը (Folklore)՝ գիտական սկզբունքով ուսումնասիրուած՝ պիտի լուսարանէ շատ մը իրմութիւններ: Ծամբումն ու Արա գեղեցիկ, Սասնայ Ծռեր, և այլն մերկացած իրենց սուսայելական հանգամանքէն՝ շատ մը պատմական գաղտնիքներ պիտի յայտնեն, կըր Ծամիրումի Առուն, յարախնները, ա՛խ թամարը, և այլն, և այլն պիտի գանեն իրենց ճշգրիտ, գիտական ստուգորսնութիւնը:

(Մնացեալը յաջորդով)

Հ Ա Յ Տ Ա Ռ Ե Ր Ը

Կ. Յ. ՅԱՆՈՒԿԱՆ

Ալֆաբետը կամ ալֆաբիտը (Alphabet), ինչպէս կը տեսնենք մեր հին մատենագրութեանց մէջ, ամանցուած է յունարէն այբուբանի առաջին երկու տառերէն, որոնք կհամապատասխանեն Սեմական ալֆ (աղ) և պիզ (տուն) գիրերուն: Այս ստուգաբանութիւնը մեծ լոյս կսփռէ այբուբանի պատմութեան վրայ, որ նախ Սեմական⁽¹⁾ ցեղին մէջ ծագում առաւ՝ յետոյ Յոյները փոխ առին անոնցմէ և Հռովմայեցիք ու Հայք ալ իրենց կարգին յունարէնէ փոխ

առին. Հռովմէական կամ Լատինական այբուբան է որ այժմ բոլոր եւրոպական ազգերու այբուբանը կկազմէ, քիչ կամ շատ փոփոխութեամբ:

Բանասէրները երկար ուսումնասիրութեամբ գտած են թէ, այնպէ՛ս բոլոր այբուբանները, թուով գրեթէ 200, նախնական Սեմական այբուբանէ մշ ծագում առած են՝ որ սովորաբար Փրենսիկան կամ Իսրայէլեան այբուբան կկոչուի:

Տակիտոս, Պլատոն, Պլուտարքոս և այլ հին պատմագիրներ՝ սուսայելութիւններու վրայ հիմնելով կաւանդեն մեզ թէ Փրենսկեցիք իրենց այբուբանը եզրպատացնելէն

(1) Սեմական ցեղ կամ ժողովուրդ կկոչուին հին ֆունիկեցիք, երբայեցիք, Արաբները, Ասորիները, Ուորեստանցիները ևն:

առին : Յորմէնէսէ եգիպտական մեհենա-
 դրոշմ գրութիւնները⁽²⁾ լուծուած են , բա-
 նասերք ո՛չ սակաւ յոգնած են եգիպտացի-
 ուքնի ձևերը բազմապէս փիւնիկեան գի-
 րերու հետ , սակայն տաիկա դիւրին գործ-
 մը չէր : Երբայցեւոց Եգիպտոսէն Ելից թը-
 ւակահնէն՝ մեհենական գրութիւնները՝ որոնք
 գիրերու տեղ այլեւայլ առարկաներու ,
 մարմիններու պատկեր կներկայայտէին՝ շատ
 զարգացած էին : Այժմու գտնուած արձա-
 նապրութիւններ որոշապէս կցուցնեն թէ
 6000 ասորի առաջ մեհենագրական գրու-
 թիւնը շատ կատարկագործուած էր , որով
 անկէ անդին ալ քանի մը դարու հնութիւն
 ունենայ պէտք էր : Մէկդի ձգելով գա-
 ղափարական պատկերագրութիւններու մեծ
 բազմութիւն մը , 400ի շափ գաղափարա-
 գիր կային , որոնցմէ 45 հարս այբուրենի
 աստիճանին կմերձենային : Ասոնցմէ 2ը
 միւսներէն աւելի գործածութեան մէջ էր որ
 կամ ձայնաւոր մ էր և կամ երկու տառի ար-
 ժէք ունեցող բաղաձայն մը և ձայնաւոր մ էր
 (վանկագիր) , ա՛նա այս 25էն ծագած է այժա-
 րեար : Էմմանուէլ Բուժէի , գաղիացի եգիպ-
 տարանին կպատկանի եգիպտական այբու-
 րենի քատսէն նախնական կամ Փիւնիկեան
 այբուրենը լոյս աշխարհ հանելու փառքը :
 Բուժէ դիտեց թէ այս Փիւնիկեան այբու-
 րենին նախատիպերը ո՛չ մեհենագրոյմնե-
 րու և ո՛չ ալ Եգիպ . Միջին Կայսրութեան
 ժամանակէն ի վեր ծաղկած յրմական
 գրութիւններու մէջ գտնել նոյր էր , ինչ-
 պէս կկարծուէր հինէն ի վեր : Կար շատ
 աւելի հին քրմական մը Եգիպ . Նախնա-
 կան Կայսրութեան տանէն , աձև և ան-
 գործածելի , որ Իսրայելի Ելքէն խիստ շատ
 տարիներ առաջ բարձի թողի եղած էր :
 Այս աննշան գրութեան ձևեր և ոճը պահ-
 ուած է միակ ձևագրի մը մէջ , որ Բարի-
 զի Ազգային Թանգարանին մէջ կգտնուի

(2) Հին Եգիպտացւոց մէջ երեք տեսակ գրութիւն-
 ներ կգործածուէին . մեհենագրոշմ (hieroglyphe) և
 քրմական , սրբագիր (hieretic) և զեմտական գրու-
 թիւնները :

և Բրիտան Պապիրոս անունով ծանոթ է⁽³⁾ :

Եգիպ . մեհենագրոշմի 45 տառերը ինչ-
 պէս վերեւ յիշեցինք կէս այբուրենային
 արժէք ունէին . Բուժէ կանգ է թէ այս մե-
 հենագրոյմներու 21 ին համապատասխանող
 քրմականները Սեմական ժողովուրդի մը
 կողմէ ընտրուեցաւ իբրև նախատիպը ի-
 րենց այբուրենին : Ոչ-եգիպտական ազրի-
 րէ սերիշ տառ մ'ալ աւերայնելով իրենց այբ-
 ուրենին թիւը 22ի վերածեցին : Այս գիրը
 կոկորդային այլ գիրն է որպէք շինչանակէ
 և որուն համապատասխանող չկայ եգիպ-
 տական լեզուին մէջ :

Ո՞վ և ե՞րբ այս այբուրենը հանեց ե-
 գիպտականէն անհար է թուական որոշել .
 հաւանականութիւնը Բ . Ա . 23 և 17 դա-
 րերուն մէջ է . Եգիպտոսի հետ մշտտեւ
 առեւտրական յարաբերութիւններու մէջ
 գտնուող սեմականներ հնարած ըլլալու են
 թղթակցութեան համար :

Սեմական տառերով գրուած ամենահին
 յիշատակարանը Մովաբեան Կոթոզն է՝ ո-
 րուն վրայի արձանագրութիւնը հայերէն
 ներածութիւն Ս . Գրոց գիրքին Բ . հատ-
 րին վերջը կգտնուի իբրև յաւելուած :
 Սեմական պիտրեալը ձայնաւոր չունի ինչ-
 պէս գիտնեք , ձայնանշիւրը շատ ետքերը
 հնարուած են . ձայնաւոր տառերը՝ ոչ-Սե-
 մական են , թէև սոնոնց արմատը Սեմա-
 կան ըլլայ : Այսպէս Ա՝ ալեֆէն , Ե , Լ , Ը՝
 եօտէն , Է՝ հեէն , Օ , ՈՒ , ԻՒ՝ վայէն՝ բե-
 րուած են :

Սեմական արժարեւոյն մէկ յատկութիւնն
 է՝ անշին ձախ գրուելը , նման Բրիտան
 Պապիրոսի գրութեան ձևին :

Այդ պայտիրոսին մէջ մեհենագրոյմներու
 պատկերաձև գրութիւնները լքուած են .
 ուստի դարձնուայի չէ՝ որ սեմականները

(3) (Papyrus Prisse) Արիօ Տ՝ Ավէնը անուհ Գաղի-
 ացի մը , 11րդ հարստութեան պատկանող զերեզմա-
 նի մը մէջէն գտաւ այս պայտիրոս , Թերայիցի մէջ ,
 և նուիրեց Թանգարանին Լեուաւարը շատ աւելի
 հին է քան Լոյիւ թագաւորներու արշաւանքը յե-
 գիպտոս , նոյն իսկ շատ աւելի հին քան Ալքաճաճու
 դարը :

այդ տառերու եզրից, անուններ ձգելով, սեմական շեղուի յատուկ անուններ գրին, մեծաւ մասամբ հոգեգործական անուններ: Այս նոր անունները գրուած ասեն գիրին ձեւը նկատի առնուած և այդ ձեւին նմանող աւարկայի մը անունը գրուած է անոր: Նոյնը կանանկը այսօր մանկավարժական դասագիրքերու մէջ, ուր Ձ ձիւն անգլ, Թ թռչունի անգլ կկենայ:

Առաջին նշանագիրը եզրագրականին՝ անօժ կկոչուէր, արծիւի պատկեր, ձեւ ունէր և արծիւ կնշանակէր. Սեմական նոր այբու-

բնին մէջ աղիժ (եզ) կոչուեցաւ, եզի գրուածն, ճակատին և եղջիւրին ձեւը ունեւ նայուն համար: Եւ Թորոք գիրը փոխանակ՝ մուշաֆ (բու) բլլալու մեմ եղաւ՝ որ ջուր կնշանակէ. բուն եզից, ձեւին բուն ակտիւները և կառուցը ալիքներու նմանցը նկար: Միւս տառերուն արուած Սեմական անունները ասելի Բրիտան տպագրութի եզրից, տառերու ձեւերուն կարելի է յարմարցնել, քան սեմական տառերու: Տնագոյն կամ այժմու ձեւերուն:

Առաջին աղիւսակը կը ցուցնէ սեմա-

Ա.Ղ.Ի.ՍԱ.Կ Ա.

Թիւ	Արաբ.	Տառերու անունները				Նշանկ.	Յուն.	Անուն	Լատ.	Հայ.	Անուն
		Երբ.	Ասոր.	Արաբ.	Նշանկ.						
1	ا	պէֆ	օլաֆ	էլիֆ	եզ	A	ալֆա	A	Ա	այբ	
2	ب	պէդ	պէդ	պէ	տուն	B	բետա	B	Բ	բէն	
3	ج	կիմէլ	կօմալ	ճիմ	ուրջ	Γ	կամա	C	Գ	գիմ	
4	د	տպէդ	տօլադ	տալ	դուռ (վրանի)	Δ	տէլդա	D	Դ	դա	
5	ه	հէ	հէ	հէ	պատուհան	E	է փօիօն	E	Ե	եէչ	
6	و	վափ	վափ	վափ	զամ, սեպ	F	տիկամմա	F			
7	ز	զային	զային	զէ	զին(f)	Z	զիթա	G	Ձ	զա	
8	ح	խէթ	հէթ	հա	ցանկ	H	իթա	H	Է	է	
9	ط	թէթ	թէթ	թա	զղուխ	Θ	իթաա		Թ	թօ	
10	ى	կօտ	կուտ	եէ	մու	I	կօտա	I	Ի	ինի	
11	ك	քաֆ	քօֆ	քէֆ	ափ	K	քարբա	K	Կ	ինի	
12	ل	լամէտ	լօմաա	լամ	խրան	L	լամաա	L	Ղ	զաա	
13	م	մէմ	միմ	միմ	չուր	M	մի	M	Մ	մէն	
14	ن	նուն	նուն	նուն	ժող	N	նի	N	Ն	նու	
15	س	սամէխ	սէմքադ	սին	ննցուկ	Ξ	քսի	X	Շ	շա	
16	ع	այն	ի	այն	ակն	O	օ	O	Ո	փ	
17	ف	փէ	փէ	ֆէ	բերան	Π	բի	P	Փ	պէ	
18	ص	ցատէ	ցօտէ	սատ	կնո				Յ	ցօ	
19	ق	քօֆ	քուֆ	քաֆ	կապիւն			Q			
20	ر	րէչ	րիչ	րէ	զղուխ	P	ռօ	R	Ր	ռա	
21	ش	շին	շին	սին	ակուս	Σ	սիդա	S	Ս	սէ	
22	ت	թաւ	թաւ	թէ	նշան	T	իթաֆ	T	Տ	տիւն	

կան տարրը, յետոյ յունական, յետոյ լատինական և հայկական տարրերը⁽⁴⁾ :

Սոյն ցուցակին համեմատ յոյն արիարեստը կորուսած է ճրարդ F ճիլանեսա տառը, որ ու հնչուէր, անոր փոխարէն վերջերը աւելցած է Y. լատ. V. նոյնպէս կորուսած է 18րդ. Q ճորբա տառը. սակայն երկուքն ալ թուական այբուբենին մէջ պահուած են : Սոյն 20ին վրայ յոյնը աւելցուցած է 4 եւս (Φ Ψ Ω), լատինը 3 հատ (V Y Z). Արարը ث خ ذ غ. Հայը յունական 22ին վրայ աւելցուցած է 14 հատ (վերջին երկուքը ձգելով) :

II

Գտնք այժմ Հայկական այբուբենին կազմութեանը : Հաս երկու հարց կձագի. առաջին թէ Մեսրոպէն առաջ այբուբեն և գրականութիւն չունէինք. երկրորդ թէ այժմու այբուբենի ծագումը յունական է թէ ասորական :

Ա. Քրիստոնէութիւնը հայոց մէջ մուտ գտած ատեն՝ Ղուսաւորիչ ևւ իր յաջորդները գուն գործած են ջնջել հին կրօնին հետ միասնը, հին մատենագրութիւնը. ոսկեզարու լեզուն մշակուած, գրոց լեզու մ է. բայց ինչ ասուերով գրուած էր : ՎՄնք ունեցել ենք սեպհական ազգային նշանագիր և տառագիր. սակայն սոքա

(4) Կցուինք որ Մարգուանու տպարաններուն մէջ սեմական այբուբենին յատուկ փունիկերէն, երբայցեցերէն. Սամարբէն և Ասորբէն տառերը չունինք, որով աւելի որոշ կերպով պիտի կարենայինք պատկերացնել տառերու ծագումը : Փափաքողը սակայն կրթան գիտել մեր Key to the Ottoman Turkish conversation Grammar գործին յաւաքարանին, ուր հին այբուբենները բոլորն ալ նշանազուած են իրենց սեպհական տառերով : Սեմական երեք այբուբենի տառերուն անունները գրած ենք ըզգապատութեան համար :

(5) Արարական տառերու այս շարքը՝ թուական արժէքին համեմատ հին շարքն է և լեզուաբաններու ծանօթ է կպմէս հիսապը անունով. աժմու շարքը իրենց վրայ աւելցուած վեց զիրերու հետ՝ ձևերուն համեմատ շարուած է. նոյնաձև տառերը քով քով զնեղով :

արդէն չորրորդ դարու վերջերն գործածութեան մէջ չլինելով, բոլորովին մուցրւել էին : Քրիստոնէութիւնը մուտ գործելով Հայաստան՝ իր հետ ի միասին ներմուծեց նաև յունական և ասորական գիրերը և հալածեց Հայոց ազգային գիրը, որ ամուր կապերով շղթայուած էր կուսպատութեան հետ : Այլ կերպ եւս չէր կարող լինել. որովհետև համարեա մի պատմական օրէնք է դարձել որ իւրաքանչիւր նոր կրօնի հետ ազգերն ընդունում են նաև նոր գիր : Փունիկեցոց այբուբենը տարածուեց Յունաստանում Փունիկէից բերուած մի կրօնի հետ : Իսլամութիւնը՝ վասրեց ուրիշ ասուերը, և ամեն տեղ տարածեց արաբական տառերը : Հռովմէական գիրը տարածուեցաւ Արևմտեան Եւրոպայում⁽⁶⁾ :

Պուրկարները երբ քրիստոնէութիւնը բնդունեցին՝ լքին իրենց հին թաւանեան լեզուն և որդեգրեցին Սլաւական կրօնն և միասին լեզուն : Նեստորական միսիոնարները քրիստոնէութեան հետ միասին տարածեցին ասորական լեզուն մինչև Թաթարական և Չինական Մոնղոլիայի խորերը՝ մինչև որ մահմետականութիւնը և կաւկասեցոց⁽⁷⁾ : Հայաստան այն ժամանակ երկուքի կիսուած էր. մէկ մասը Բիւզանդեան Կայսրնորու իշխանութեան ներքեւ էր՝ ուր կտիրապետէր յունարէնը և յոյն կղերը, միւս մասը Պարսից կվերարերէր՝ ուր կը թագաւորէր Վասմաշապուհ. Եզեպոյ Ասորական և կիլիկեցիկ ազգեցութեան ներքեւ էր և ասորի կղերը, ասորի քահանայութիւնը կտիրէր հոն : Յոյն և ասորի կղերականութիւնը ամեն ճիգ թափեցին անհետացնելու ազգային բանաստեղծութիւնը և գրականութիւնը՝ իբրև սասանայական և հեթանոսական : Ուստի զարմանալի չէր որ 3-4 սերունդ վերջը մուցուած էր հինը : Դանիէլի Ասորոց քով դանուած հայկական նշանագիրերը՝ հաւանականապէս հին նշանագիրերն էին. Մեսրոպայ Եզեպոյ գրատունը այցելելը և վնասուաք

(6) Տես Ի. Յարութիւնեանի Հայոց Գիրք. էջ. 152 :

անտարակոյս հեթանոսական շրջանին մէջ գրուած հայերէն նշանագրերով հայերէն գիրքերուն ի խնդիր էր:

Բ. Այբուբենի գիւտին պատմութիւնը որ Կորիւնի, Ղազարայ Փարպեցույ և Խորենացիի մէջ կզանուի, պէտք եղածին չափ պարզ չէ. Կորիւն որ Ս. Մեսրոպի աշակերտն էր և անոր վարքը գրած է, կաշխատի հնար եղածին չափ հրաշալի ներկայացնել ու Փարպեցիինը գրեթէ օրինակութիւնն է անոր. Խորենացիինը աւանդութեան վրայ հիմնուած է (հաւանականաբար է-Ը դարուն) և միւսներէն բոլորովին կր տարբերի լոկ ձայնաւորներու գիւտը ընծայելով Մեսրոպի:

Աստղկայ պատմութեան մէջ կրուի թէ «Յաւուրս... Ս. Սահակայ հայրապետին՝ զպրութիւն հայոց լեզուիս իբժ գիրի Գանիէլէ փիլիսոփայէ Ասորոյ կարգեղաւ իսկ եօթն գրոց պակասութիւն Մեսրոպ երանիկ Տարօնցի խնդրուածովք յԱստուծոյ առնու»⁽⁸⁾: Ըստ Կորիւնի (էջ 8) Մեսրոպ Գանիէլի փորձերը մէկգի թշուած և բոլորովին նոր, ինքնակայ գիր մը ստեղծած է: Բայց Աստղիկի համեմատ Մեսրոպ իր նախորդին Գանիէլի թերակատար նշանագիրները միայն ուղղած և ընդարձակած է:

Փր. Միւլլէր կկարծէ թէ այս 29 գիրերը հայ այբուբենի 29 բաղաձայն տառերն են, որ Սեմական գրոշմ ունէին և ձայնաւորները ճշտաւ չէին նշանակէր խօսքին մէջ:⁽⁹⁾ Հայերէն պարզ ձայնաւորները թուով եօթն են ա, ե, կ, ը, ի, ո, ռ. ասոնք Մեսրոպ յունական նշանագրոց վրայէն օրինակելով աւելցուց և Գանիէլ ասորի կայսկոպոսին թերակատար նշանագիրները յւրացուց: Այս կարծիքը կը հաստատէ նաև

(7) Հռչակաւոր Օրբօնեան արձանագրութիւնը որ ասորական տառերով գրուած հնագոյն Թուրքերէնն է՝ վկայ է հին Թուրք-քրիստոնեայ գրականութեան հանձնիկու Քէլքըի History of Alphabet Ա. 297)

(8) Աստղիկ. տպ. Բեթեքապուրի 1885. էջ 139.

(9) Ինչպէս է արարեղենի մէջ. ասոր իրբև նմոյշ հայերէնի մէջ կայ յոյեշիւ. որ բառիչաճ բառը ըլլալով իր բուն հնուամբ կորուսած է մեր մէջ:

Մովսէս Խորենացի, երբ կըսէ «Եւ տեսանէ... թաթ ձեռին աջաց՝ գրելով ի վերայ վիմի ա, ե, կ, ը, ի, ո, ռ. (Գ. 53): Այս վկայութեան համեմատ Խորենացին միայն 7 ձայնաւորաց գիւտը Մեսրոպի կուտայ:

Ըստ Վարդանայ Բարձրբերդցոյ՝ Մեսրոպ 22 գիր գտաւ առ Գանիէլի Ասորոյ, և 14 ալ ինքը աւելցուց:⁽¹⁰⁾ Ասկէ կհետեւի որ 1. նախամեսրոպեան այբուբենը 22 տառէ կրաղկանար, որ ասորական այբուբենի թիւն է, ասով կցուցուի նախամեսրոպեան գրոց ասորի աղբիւրը: 2. Մեսրոպ Գանիէլի ասորի այբուբենէն առաւ հինն իր այբուբենին, միայն սակոսս 14 տառերը աւելցնելով:

Արդ եթէ Աստղկայ և Վարդանայ անգիւլութիւնները ամփոփենք, կհետեւի որ ասորական 22 տառերու վրայ Մեսրոպ նախ 7 բաղաձայն աւելցուց և ընդարձակեց զայն. յետոյ 7 ձայնաւոր ալ կցելով կերպարանափոխ բրաւ. այնպէս որ բաղաձայն այբուբենը փոխուեցաւ եղաւ ձայնաւոր այբուբեն՝ բոս յունական կազապարի:

Բայց պէտք է նկատի առնուլ որ դեղագիր Հռչակամտի գրչին տակ, և յունական արիւարետին ազդեցութեամբ մեծապէս կերպարանափոխ եղած է հայ տառերու նախնական ասորի ընդգրոշմը (տեսքը):

Փր. Միւլլէր յետոյ ուրիշ աղբիւր մը ցոյց կուտայ հայ ձայնաւորներու համար. կկարծէ թէ եօթն ձայնաւորները ձեւուած են աւելաւորական եօթն ձայնաւորներուն վրայ, որոնք բաղդատական ցուցակի մը մէջ, բոս ձեւոյն և բոս հնչման, շատ կնամակին իրարու: Մանաւանդ Ը ասոր որ ոչ յուն. և ոչ ասոր. ի մէջ կը գտնուի: Բայց որովհետեւ մենք միջոց չունինք ներկայացնելու այդ տառերը, ո՛չ ալ համամիտ ենք այդ գաղափարին, զանց կառնուեք աւելի ձաւել⁽¹¹⁾:

Գրոց գիւտէն յետոյ Պարսից բաժինին մէջ ամեն կողմ զպրօցներ բացուեցան վի-

(10) Վարդանագիրք, էջ 49. տիպ Վեհտօիկ

(11) Տես Հանգէս Ամսորեայ 1894, էջ 235

րազարթնումն էր, մեծ աշխուժիւ կօտա-
 նէին մեծով ազատկով իրենց լեզուն զբել
 և կարգալ: Երբ Սահակ թողլով Պարթեց
 րածինը, Հայաստանի Յունաց բաժինը կու-
 գայ արժանավայել ընդունելութիւն չգտնե-
 ուստի Մեսրոպը և իր թոռը Վարդան Մամի-
 կոնեանը կուզարկէ թուղթերով Բիւզանդիոն
 թէ իողոս կայսրին, պատրիարքին (հայ ազգի
 Ստտիկոսին) և Անաղոլիոս սպարապետին:
 «Անչափ առեցեալ զմեզ մինչև զնշանա-
 գիրս անգամ ոչ ընկալան զորս երբ նոյն
 այր զոր առաքեցի սու ձեր բարեկարու-
 թիւնդ, բազում անգամ ձգնեալ դորս
 յԱսորոց ոչխարին...» և ապա կենդրէ
 որ հրաման ընէ ընդունիլ «զվարդապե-
 տութիւնս մեր»:

Թէ իողոս իր պատասխանին մէջ կմեղա-
 գրէ զՍահակ որ «արհամարհեալ զճարտա-
 րօքս» որ ի մերում քաղաքիս, յԱսորեաց
 ամանց կնդրէիր զիմաստից զիւտս...»:
 Ասիկա անուղղակի ապօքոյց մը համա-
 րելի է հայկական այբուբենին ասորական
 ձագման:

III

Բայց անդին կայ բազմութիւն մը բա-
 նասէրներու, ի մէջ որոց նաև Հիււլաման,
 Պետերման, Մ. Էմին, Գարազաչեան, որ
 կանդն թէ յունական ալփաբետին վրայ
 ձեռուեցան հայկական տառերը: «Հակա-
 ռակ Բրոք. Միւլլէրի կուզանք այն եզ-
 րակացութեան որ, նայոց այբուբենը կազ-
 մուած է ըստ յունական օրինակին նոյնիսկ
 ձայնաւոր տառերն առնուած են յունական
 այբուբենէն, Ը էն զատ, Մեսրոպէն ա-
 ռաջ (Հիււլաման, «Հայոց Գիրք», էջ 297):

Այժմ բաղդաստութեան զննեք մեր այբ-
 ուբենը յունականին հետ. պէտք չէ մոռ-
 նալ սակայն որ ըստ մեր առաջին Աղլի-
 սակին ասոնց ամենուէն մէջ կգործէ Փիւ-
 նիկեան ֆօրմիւլը *kyāks, hēvlyēq, hōtəpəh*
فکھکھن, اسفاس, قارواکھ, اجد هوز حطی
 Կենտրոնացող այբուբեններու մէջ
 ին ու նոր նշմարելի են ասոնք. յուն հայ.

րաս. (անգլ. գաղ.) երբ, եւայն:
 Երկրորդ Աղլիւսակին վերջին սիւնակը
 կներկայացնէ Մեսրոպի ընծայուած 14 գիրե-
 ռը ը, ժ, շ, խ, ծ, հ, ձ, յ, չ, ջ, վ, ր, ց
 Մեսրոպ սւնկից առաւ հայ սաները: Պէտք
 էխոստովանիլ թէ օտար գիտնականներ շատ
 կանուխէն զբաղուած են այս կնդրով և
 կերպ վերպ ենթադրութիւններ արած: Ը.
 գիրը սովորաբար աւետարական կնամբարտի
 Յ սեմական *gwskn* է Ջը (սատը չըջած,
 սատը *gwskn* ճիշդ մերկնիմ դիրքով, ձեւով է:
 (Փօք բանասէրը (Kopp) ծն կրկնէ խոսա-

ԱՂԻՍԱԿ Բ.

Յունական Ալփաբիթը				Հայկական Այբուբենը			
քիւ	ձեւ	անուն	հնչ. լաւ.	քիւ	ձեւ	անուն	հնչ. Մ.
1	A	ալֆա	ա a	1	Ա	այբ	ա
2	B	բետա	պ b	2	Բ	բեն	պ
3	Γ	գամա	կ g	3	Գ	գիմ	կ
4	Δ	տետա	ւ d	4	Դ	դա	դ
5	E	էփսիօն	է é	5	Ե	եէչ	ե
6	Z	զէթա	զ z	6	Զ	զա	զ
7	H	էթա	է é	7	Է	է	է
8	Θ	թիթա	թ th	8	Ը	ըթ	ը ը
9	I	իօթա	ի i	9	Թ	թօ	թ
10	K	քարրա	կ k	10	Ժ	ժէ	ժ ժ
11	Λ	լամտա	լ l	11	Ի	ինի	ի ի
12	M	մի	մ m	12	Լ	լիօն	լ լ
13	N	նի	ն n	13	Խ	խէ	խ խ
14	Ξ	քսի	ք ks	14	Ն	նա	ն Ն
15	O	օմիքրօն	օ o	15	Կ	կէն	կ
16	Π	փի	պ p	16	Շ	շօ	շ շ
17	P	պօ	պ r	17	Ձ	ձա	ձ ձ
18	Σ	սիլմա	ս s	18	Ղ	ղատ	ղ Ղ
19	T	թօ	թ t	19	Ճ	ճէ	ճ ճ
20	Υ	իփսիօն	ի u	20	Մ	մէն	մ Մ
21	Φ	փի, ֆի	փ ph	21	Թ	թի	թ թ
22	X	իի, քի	ք k	22	Ն	նու	ն Ն
23	Ψ	փսի	փ ps	23	Շ	շա	շ Շ
24	Ω	օմիլա	օ δ	24	Ո	օն	օ Ո
				25	Ձ	չա	չ Ձ
				26	Պ	պէ	պ Պ
				27	Ձ	ջէ	ջ Ձ
				28	Ռ	ռա	ռ Ռ
				29	Ս	սէ	ս Ս
				30	Վ	վէվ	վ Վ
				31	Տ	տօն	տ Տ
				32	Ր	րէ	ր Ր
				33	Յ	յօ	յ Յ
				34	Ի	յուն	լ
				35	Փ	փիւր	փ
				36	Ք	քէ	ք
				(37)	Օ	օ	օ
				(38)	Ֆ	ֆէ	ֆ

կան ժամաւն, որ ճիշդ ճի ձև ունի. Հ նոյնպէս նոյնաձև խոստական հօրէն: Բառը Լակարա Վ, Ձ եւս խոստերնէ կրերէ:

Գրերու գիւտին հետ կապակցեալ սրիշ շատ խնդիրներ եւս կան թէև, սակայն առայժմ այսչափը բաւ կհամարինք:

IV. ՏԱՌԱՅԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Երբ բառ մը մէկ լեզուէ ուրիշ լեզուի մը կանցնի, հնար չէ որ բառին բոլոր տառերը նոյն գրերով անցունին. երկու ազգերու անհասանելուն հնչական գործարանները նոյն չեն կրնար բլլալ. հետեւաբար պիտի յարմարին վերջնայն լեզուական օրէնքներուն: Երբ Ազգաւանները ի նկատի առնուէք, պիտի տեսնենք Բ յուն. Բի դիմաց հայ. Բ, Գ ի դիմաց Գ, Ը ի դիմաց Դ եւայլն. հետեւաբար յուն. Γεῦσιος հայ Գրիգոր կրլլայ. բայց կհնչուի Կիրգոր. Γεοργιος Եօրիս Գէորդ, կհնչուի Կէվորդ. Δαβιδ Գաւիթ կհնչուի Տավիթ. Հին մասնագրութիւնը՝ զոր. Ս. Գիրք այսպիսի առաջարձութեան նմոյներով լեզուն են. որոց խնամտա ուսումնասիրութիւնը ի վեր կհանէ մեր նախնեաց ի գործ դրած օրէնքը:

V. ԼԾՈՐԳՈՒԹԵԱՆ ՕՐԷՆՔԸ

Լծորդ կկոչուին այն տառերը՝ որոնք ինչ ինչ բառերու մէջ զերար փոխանակած են եւ ընդհանրապէս իրարու մերձաւոր ձայնական արժէք ունին. զոր. Լծորդ տառեր են ք, պ, փ. գ, կ, ֆ. դ, ս, թ. ծ, ձ, ց. ճ, յ, ջ. ժ, շ. ս, գ. դ, շ. եւլն:

Լծորդ տառերը իրարու տեղ կանցնին յաճախ ձայնական մասնաւոր օրէնքներու եւ ազդեցութիւններու առկա: Միեւնոյն լեզուի տառերուն եւ երկու տարբեր լեզուներու տառերուն փոխառութիւնները յաճախապէս են, եւ լեզուաբանք նկատի առնելով այս օրէնքները կորոշեն թէ այս ինչ լեզուի այս ինչ տառը՝ այս ինչ լեզուի մէջ ի՞նչ պէտք է բլլայ:

Հայ ի օրինակ. տոյժ, առեգանք. բազ, բաժին: Միջազգային բառի օրինակ հայ. Ազոտ. եր. عرب, քաղ. عوربا, աս. عوربا ար. غراب յոգ. اغراب. սան. fարալիս, fուրալիս, ւառ. corvus, գերմ. Rabe գաղ. cordeau, անգ. raven, crow. յուն. Κόραξ թուրք. զարդա.

Այս փոփոխութիւնները մասնաւոր օրէնքներու ենթակայ են:

Փսփր Հայփի Վանքերը

ՄԱՐԶՈՒԱՆԻ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆՔ

ԱՐԳԱՄ ԳՆՈՒՆԻ

I ՎԱՆՔԻՆ ԳԻՐՔԸ

Մարզուանէ կէս ժամ հեռու դէպի հարաւ, Ամասիա տանող խճուղիին եղերքը կառուցուած են վանքին եկեղեցին եւ իր յարակից շէնքերը: Խճուղիին միւս՝ արեւելեան եզերքը, ճիշդ շէնքերուն հանդիպակից գրեթով կը գտնուի ծառազարդ ու կանաչազարդ սրբուն ճեմավայրը, ուր՝ Մայիսեան գեղազուարճ օրերուն օդափոխու-

թեան գացող Մարզուանցի ընտանիքներ բնութեան առատ պարգեւներն ու գեղեցկութիւնները կը վայելին: Վանքին հարաւային կողմը կը տարածուի Սուրու Օվա կոչուած ընդարձակածաւալ դաշտագետինը: Հիւսիսային կողմը Հայ հոշակաւոր Խաս պարսեղը, որ այժմ թթաստանի է վերածուած: Արեւելեան կողմը կը գտնուի բնդարձակ թթաստան, իսկ արեւմտեան կողմը կը տարածուի գիւղը, որ կը կոչուի այժմ Քեօր-